

Egy „kívülálló” ellenvetései Tamás Gáspár Miklós ÉS-beli cikkét olvasva

A sztoikus filozófia megítéléséről, különös tekintettel Epiktétosz tanítására

Újra és újra meglepődöm, amikor művekről és szerzőikről olvasva azt tapasztalom, hogy kritikusaik véleménye alapvetően eltér a saját meglátásaimtól. Jó példa erre **Jacques Attali** hatalmas **Pascal** életrajza¹, amellyel kapcsolatban olyan érzésem volt, mintha nem ugyanazt a *Gondolatokat* olvastuk volna a szerzővel. Miközben csodálattal tekintek **Jacques Attali** káprázatos ismeretanyagára, ugyanakkor vegyes érzelmeket kelt bennem, hogy bőséges idézetei **Pascaltól** és az általam fontosnak tartott pascali gondolatoknak jóformán nincs közös részhalmaza.

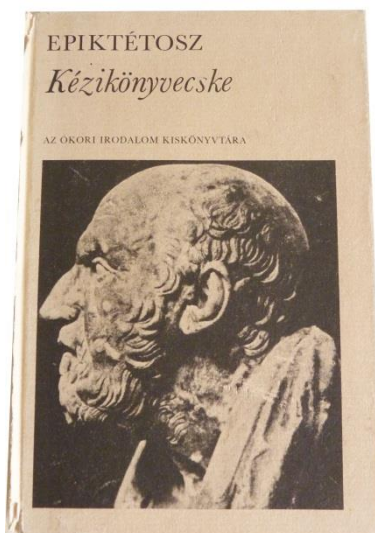

Tamás Gáspár Miklósnak a sztoikus filozófiát történelmi helyzetekkel összefüggésbe hozó írása² és saját megítélésem között is nagy a szemléletbeli különbség. Ha laikus nem is, de mindenképpen amatőr vagyok a filozófiát – és sok minden mást – tekintve, vagy, ahogy **Tamás Gáspár Miklós** nevezne; *kívülálló* vagyok. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne tudnám értelmezni a sztoikus filozófia tanításait. A véleménybeli különbségem pedig a cikk állításain túl sokkal inkább arra vonatkozik, ami az írásból hiányzik.

Az idézett cikk egyik hivatkozási alapja a **Steiger Kornél** által újra fordított **Epiktétosz** életmű³, ezért én is elsősorban **Epiktétosz** tanításaira fogok hivatkozni érvelésemben. **Epiktétosz** tanításának kiindulópontja a tőlünk függő dolgok szétválasztása azoktól, amelyekre nincs hatásunk.

„Bizonyos dolgok tőlünk függenek, más dolgok meg nem. Tőlünk függ, hogy miként vélekedünk, mire van készletésünk, mire törekszünk, mit hártunk, egyszóval mindaz, ami a mi dolgunk. Nem tőlünk függ a testünk, a vagyonunk, a hírnevünk, a tisztségeink, egyszóval mindaz, ami nem a mi dolgunk.”⁴

E megkülönböztetés után már kézenfekvő az a tanács, hogy csak olyasmivel törődjünk, ami a saját hatáskörünkbe tartozik. Fontos figyelni arra, hogy ezzel a tanítással a sztoikus filozófia lándzsát tör a szabad akarat létezése mellett. A tőlünk függők megnevezése kijelöli azt a terepet, ahol szabadon

¹ **Jacques Attali**, *Blaise Pascal – avagy a francia szellem*, Európa Könyvkiadó, 2003
² **Tamás Gáspár Miklós**, *Filozófia zsarnokság idején*, Élet és Irodalom, 2017. július 28.
³ *Epiktétosz összes művei*, Gondolat Könyvkiadó, 2014. A mű **Steiger Kornél** fordításában és tanulmányával jelent meg, 2 év alatt 2 kiadást ért meg; javított kiadás, 2016.; <http://www.gondolatkiado.hu/epiktetosz-osszes-m-vei-2-javitott-kiadas>
⁴ *Epiktétosz összes művei*, Gondolat Kiadó, 2016, 285. oldal, *Kézikönyvecske* 1.

dönthetünk, ahol akaratunk érvényesülésének nincs akadálya. A tanításnak lényeges eleme annak vizsgálata, hogy miképp viszonyuljunk a tőlünk független dolgokhoz. Az idegen hatáskörbe tartozókkal kapcsolatban látszólag egyszerű Epiktétosz tanácsa, amikor egy dráma szereplőjéhez hasonlítja az embert:

„Tartsd szem előtt, hogy egy drámában lépsz fel, ahol a szerepeket a játék betanítója osztja ki. Ha rövidre szabja a szerepedet, rövid ideig játszol, ha hosszúra, akkor hosszán. Ha a koldus szerepét osztja rád, azt is rátermetten alakítsd, ugyanígy jársz el akkor is, ha nyomorékot, ha uralkodót, ha polgárt kell játszani. Hiszen neked az a dolgod, hogy a rád bízott szerepet szépen játszod el; a szereposztás másnak a dolga.”⁵

Ezekből a jól ismert idézetekből hibás következtetéseket is levonhatnánk a sztoikus filozófiáról, amint sokan meg is teszik. Már az ókorban számosan kritizálták, például **Plutarkhosz** is írt „A sztoikusok önellentmondásai”-ról; szembeállítva a tanításnak azt a részét, amely fontosnak tartja a közéletben való részvételt azzal, hogy hiábavalóságnak nyilvánítja a külvilág tőlünk független dolgaival való foglalatosságát. **Tamás Gáspár Miklós** pedig egy helyütt a sztoikus tanítást a szókratikkal állítja szembe, melynek alapja a tudáson alapuló jó és a tudatlanságból következő rossz megkülönböztetése, és nem a tőlünk függők szembeállítása a függetlenekkel.

„A kérdés az tehát, amelyet meg kell válaszolnunk, ha a sztoikusokat olvassuk, hogy mi az igazi választóvonal aközött, amivel törődniünk kell (s amiért kockára tesszük nyugalmunkat és kényelmünket), s aközött, amivel nem. Meg lehet-e állapítani, melyik az erkölcsileg helytálló választóvonal?”⁶

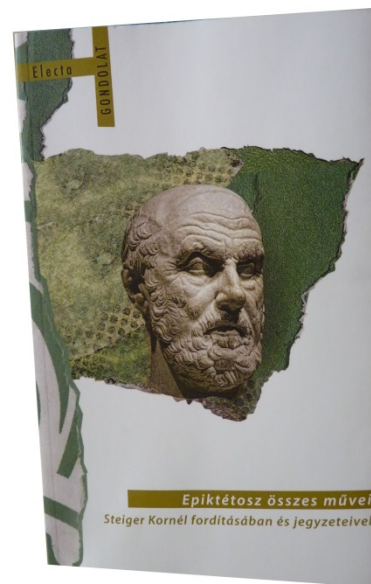
Tamás Gáspár Miklós a cikkében⁷ **Foucault**-ra is hivatkozik, amikor arról ír, hogy a sztoikus az „önmagába visszahúzódást” részesíti előnyben.

A fenti kritikák részben jogosak, részben nem, ugyanis hasonlóan látszólagos ellentmondásokat minden olyan filozófiában találhatunk, mely a valóságot dialektikusan, a maga sokszínűségében, összefüggéseiben, kölcsönhatásaiban szemléli.

Ellenvetésem

A teljesség igénye nélkül sorolok fel néhány ellenérvet a sztoikusokat ért leggyakoribb kritikákhoz.

1. A tőlünk függő és nem-függő dolgokra irányított figyelem nem csak és nem is elsősorban önmagunk középpontba állítását jelenti, hanem az értékrendünket az anyagiak helyett a szellemiekre helyezi. Ez a tanítás ugyanis vizsgálódásra készítet, és önmagunk megismerésére, amint a szókratikus filozófia is teszi. A szabad mozgásterünk ismeretében pedig rájövünk, hogy az javarészt szellemi terület.
2. A „külső» valóság morális érdektelenségének hirdetése”⁸ a sztoikus filozófia teljes félreértését jelenti. Ellenvetésként idézek néhány mondatot **Epiktétosz** tanításából:

⁵ Epiktétosz összes művei, Gondolat Kiadó, 2016, 291. oldal, Kézikönyvecske 17.

⁶ A 2. lábjegyzetbeli cikkből.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

- „Ha olyan a helyzeted, hogy fölöttese vagy másoknak, akkor nyomban zsarnokká válsz? Elfelejtetted, hogy ki vagy, és kiknek adsz utasítást? Hogy a rokonaidról, a fivéreidről, Zeusz leszármazottairól van szó?”⁹
- [5] Hát nem kellene halálra ítélni ezt a tolvajt, vagy ezt a házasságtörőt? – [6] Tedd föl inkább így a kérdést: "Hát nem kellene halálra ítélni ezt az embert, akit félrevezettek, aki tévedésben van a legjelentősebb dolgok felől, és aki nem azért vak, mert a fehér és a fekete szín megkülönböztetésére szolgáló látását veszítette el, hanem a jó és a rossz megkülönböztetésére szolgáló ítélőképességét?" [7] Ha így kérdeznéd, meglátnád, milyen embertelen, amit mondasz, és hogy olyan, mintha azt kérdeznéd: "Hát nem kellene megölni ezt a vakot, vagy azt a fajankót?" [8] Hiszen ha a legnagyobb kárt a legjelentősebbek elvesztése jelenti, és a legjelentősebb minden ember számára, hogy választása olyan legyen, amilyennek lennie kell, akkor miért haragszol még ráadásul arra, aki ettől meg van fosztva?"¹⁰
- „Ne becsüld olyan nagyra a köpönyegedet, és nem fogsz haragudni a tolvajra.”¹¹

Ezek a tanítások nem az ítélkezés hiányát mutatják nekem, hanem sokkal inkább az emberi természet bölcs megértését. Az első idézet kifejezetten kritikus egy külső viszonyban megjelenő magatartással szemben, a második idézet érdekessége az, hogy a bűnt a tudatlansághoz köti¹², amint **Szókratész** is hirdette. A harmadik idézet pedig az anyagiak túlbecsülése ellen szól.

3. Vitatkoznék a sztoikus filozófiát pszichoterápiának tekintő szemlélettel is, amelyet **Tamás Gáspár Miklós** szintén említi. Az **Epiktétosz** életmű fordítója, **Steiger Kornél** is azt a címet adta egyik tanulmányának, hogy „A sztoikus etika és Epiktétosz lélekterápiája”¹³. Feltehetően az ad erre okot, hogy e filozófia ember-központú, és a tanítómester nem filozófusoknak szánja tanításait, hanem egyszerű érdeklődők a tanítványok. Ám ugyanez elmondható **Szókratész** tanításáról is, ő ugyancsak a barátait és az utca emberét tanította gondolkodásra. Ám mind a szókratészi, mind az epiktétoszi tanításnak vannak nyugtalanító elemei, ezért semmiképp nem tartom alkalmasnak lelki gyógymódra. Az egyik példa a zavarba ejtő elemekre, amit **Tamás Gáspár Miklós** is különösnek tart, az a művészetek – és én hozzáteszem a természettudományok – negatív értékelése ezekben a filozófiákban. Számomra egy idézet világított rá ennek magyarázatára: „[5]Mi egyebek a tragédiák, mint a külső javakat csodáló emberek szenvedései tragikus versmértékben előadva?”¹⁴ Ebből a szarkasztikus költői kérdésből, és sok egyéb másból is arra következtethetünk, hogy a tőlünk független anyagi világgal való foglalkozás a „bűne” a művészeteknek és a természettudományoknak a szókratikus és az epiktétoszi filozófia nézőpontjából.

⁹ Epiktétosz összes művei, Gondolat Kiadó, 2016, 48. oldal, *Beszélgetések*, Első könyv, Tizenharmadik fejezet.

¹⁰ Epiktétosz összes művei, Gondolat Kiadó, 2016, 57. oldal, *Beszélgetések*, Első könyv, Tizennyolcadik fejezet.

¹¹ Epiktétosz összes művei, Gondolat Kiadó, 2016, 57. oldal, *Beszélgetések*, Első könyv, Tizennyolcadik fejezet.

¹² Ebben a tanításban én is mélységesen hiszek, írtam egy keveset erről „A jóról és a rosszról” című kis írásban; <http://www.infinitemath.hu/archivum/filozofia/35-a-jorol-es-a-rosszrol>

¹³ Epiktétosz összes művei, Gondolat Kiadó, 2016, 325. oldal.

¹⁴ Epiktétosz összes művei, Gondolat Kiadó, 2016, 23. oldal, *Beszélgetések*, Első könyv, Negyedik fejezet.

4. Nem hiszek abban, hogy, amint **Tamás Gáspár Mikós** írja; a római császárkortól nagyon eltérő, de sok mindenben hasonló korunkban – a cikkíró szerint „pl. hanyatlás, kétségbeesés” – lenne a sztoikus filozófia népszerűségének az oka mostanság. Korunk jelzőivel sem értek egyet, de a sztoicizmus jelenlegi időszerűségének okával sem. Az epiktétoszi filozófiát azért tartom népszerűnek, mert időtlen abban az értelemben, hogy olyan igazságokat fogalmaz meg, melyek kétezer év alatt sem veszítettek aktualitásukból. Ma az információrobbanás korában kezdjük jobban érteni az ókorban szelleminek és anyagainak nevezettek különbséget az információ és az anyagi valóság viszonyában. Tapasztaljuk az értékeink eltolódását az anyagitól az információs – azaz régen szelleminek tartott – értékek felé. Még a dolgok csereértékeseként funkcionáló pénz is dematerializálódott és információvá vált a bankokban adatként szereplő számlapénz formájában. Emellett az információt kezdjük „fizikai” létezőnek tekinteni, és tulajdonságaiban szembeállítani az energiával. Korunkban jött el az az idő, amikor létszükségletté vált a szellemiekkel, vagyis az információval foglalkozni. Új ismereteink birtokában elismeréssel adózunk az ókor bölcseinek, akik lényegesen kevesebb tudással rendelkezve nagyszerű megállapításokat tettek a szellemi és anyagi értékek szétválasztásában, és a szellemiek fontosságának föltárásában.
5. Nem a sorsnak kiszolgáltatott, tehetetlen kisember filozófiája a sztoikus **Epiktétoszé**, hanem a tudásával győzedelmeskedőé, aki vallotta, hogy „*Nekem minden jel kedvező, ha én úgy akarom: hiszen bármi történjék is, csak tőlem függ, hogy hasznomra válik-e.*”¹⁵ **Epiktétosz** egész élete is példázza ennek a tanításnak az érvényességét; hiszen rabszolgából lett megbecsült filozófus, iskoláját még **Hadrianus** császár is látogatta, és az azóta eltelt kétezer év alatt nagyon sokan, köztük neves gondolkodók „kézikönyvként” használták/használgák a tanítványai által lejegyzett tanításait.

Záró megjegyzések

Sok mondanivalóm lenne még, de az egy hosszabb tanulmányt igényelne. Most végezetül csak ahhoz fűznék néhány szót, amivel **Tamás Gáspár Miklós** befejezi a cikkét, és amiben azzal *védi* a sztoikus filozófiát, hogy „*Csak görögül – még fordításban is – sokkal jobban hangzik*”. Szerintem nem a nyelvvel és nem a hangzással van a baj, hanem a szemlélettel. Amint **Epiktétosz** fogalmaz: „*Minden dolgot kétfelől lehet megfogni: ha az egyik oldalról fogod meg, elbírsz vele, ha a másiktól, nem bírsz el vele.*”¹⁶ Az ellenvetéseimben kifejtettem már, hogy nem beletörődésre és passzivitásra nevel a sztoikus filozófia, hanem gondolkodásra, a saját lehetőségeink felmérésére és a helyes cselekvésre tanít. Mély emberség hatja át ezt a tanítást, az emberek közötti egyenlőséget hirdeti, és vallja, hogy a *jó* a tudásban gyökerezik. Mi többet várhatnánk egy nagyszerű filozófiától?

¹⁵ *Epiktétosz összes művei*, Gondolat Kiadó, 2016, 291. oldal, *Kézikönyvecske* 18.

¹⁶ *Epiktétosz összes művei*, Gondolat Kiadó, 2016, 303. oldal, *Kézikönyvecske* 43.